

УДК 355.01(470:477)»20»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/94-1-2>

Роман БОЙЧИН,

orcid.org/0009-0003-2791-5665

*аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) bujchyn@ukr.net*

Олександра СВЙОНТИК,

orcid.org/0000-0002-0945-3538

кандидатка педагогічних наук,

доцентка кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти

*Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) lesyadudnyk@dspu.edu.ua*

ОСВІТА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014–2025): ВІЗІ ПОЛЬСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

У статті розкрито та проаналізувано погляди польських науковців, експертів на стан української освіти в умовах сучасної російсько-української війни. Методологія дослідження спирається на принципи науковості, історизму, об'єктивності, а також на загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний, історіографічного аналізу) методи. Наукова новизна: уперше в українській гуманітаристиці простежено візії польських учених щодо становища української освіти в умовах російсько-української війни. Отже, можна виділити два періоди піднесення уваги польських науковців до питань розбудови освіти в Україні. Перший період (2014–2021) характеризувався аналізом перших освітніх реформ в Україні на початку XXI ст., аналізом українського освітнього законодавства, критичними оцінками Закону України «Про освіту» 2017 р. У цей час найбільш фаховий і різнобічний аналіз української освіти здійснили Пьотр Пацевіч і Каміла Захарук. Водночас слід відзначити, що польські експерти критично, але помірковано поставилися до мовних норм, прописаних Закону України «Про освіту» 2017 р. Другий період (2022–2025) – відзначається появою досліджень польських науковців, які аналізують проблему навчання українців у Польщі, а також численні виклики, що постали перед українською освітою в умовах повномасштабної війни. Слід відзначити, що при цьому польські дослідники, доволі часто спираються на публікації українських вчених, експертів і журналістів, а також використовують офіційні матеріали Міністерства освіти і науки України. Оцінки та аналіз польських експертів характеризують логічністю, послідовністю, зваженою критикою і чітким розумінням масштабності проблем перед системою освіти в Україні.

Ключові слова: системи освіти, російсько-українська війна, польський науковий дискурс, агресія Росії проти України.

Roman BOICHYN,

orcid.org/0009-0003-2791-5665

*Postgraduate Student at the Department of World History and Special Historical Disciplines
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) bujchyn@ukr.net*

Olexandra SVIONTYK,

orcid.org/0000-0002-0945-3538

PhD (Education),

*Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) lesyadudnyk@dspu.edu.ua*

EDUCATION IN UKRAINE DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014–2025): VISIONS OF POLISH RESEARCHERS

The article presents and analyzes the views of Polish scientists and experts on the state of Ukrainian education in the context of the current Russian-Ukrainian war. The research methodology is based on the principles of scientificity, historicism, objectivity, as well as on general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special-historical

(historical-genetic, historical-typological, historical-systemic, historiographical analysis) methods. Scientific novelty: for the first time in Ukrainian humanities, the visions of Polish scientists regarding the state of Ukrainian education in the conditions of the Russian-Ukrainian war have been traced. Thus, two periods of increased attention of Polish scientists to the issues of developing education in Ukraine can be distinguished. The first period (2014–2021) was characterized by the analysis of the first educational reforms in Ukraine at the beginning of the 21st century, the analysis of Ukrainian educational legislation, and critical assessments of the Law of Ukraine “On Education” of 2017. At this time, the most professional and versatile analysis of Ukrainian education was carried out by Piotr Pacewicz and Kamila Zakharuk. At the same time, it should be noted that Polish experts took a critical, but moderate, approach to the language norms prescribed in the Law of Ukraine “On Education” of 2017. The second period (2022–2025) is marked by the emergence of studies by Polish scholars who analyze the problem of teaching Ukrainians in Poland, as well as the numerous challenges that faced Ukrainian education in the conditions of a full-scale war. It should be noted that Polish researchers quite often rely on publications by Ukrainian scholars, experts, and journalists, and also use official materials of the Ministry of Education and Science of Ukraine. The assessments and analysis of Polish experts are characterized by logic, consistency, balanced criticism and a clear understanding of the scale of the problems facing the education system in Ukraine.

Key words: education systems, Russian-Ukrainian war, Polish scientific discourse, Russian aggression against Ukraine.

Постановка проблеми. Освітні трансформації в Україні тривалий час перебували у полі зору польських дослідників. Їх цікавили питання поступового перетворення пострадянської системи освіти у контексті з одного боку, значного впливу Росії на політичне і культурне життя України наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., з іншого євроінтеграційних прагнень українського суспільства. Серед головних центрів досліджень українських освітніх процесів в Польщі були Центр східних студій (Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpią) та державний Інститут освітніх досліджень (Instytut Badań Edukacyjnych). Однак польських чимало науковців, дослідників освіти і педагогічних процесів, також аналізували зміни у сфері освіти в Україні у роки війни. Відтак постає завдання здійснити наукову рефлексію візій польських учених щодо становища освіти в Україні у роки російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми української освіти в умовах агресії Росії проти України від 2014 р. активно аналізувалися передусім українськими вченими (Шевчук, 2022; Пузіков, 2022; Мельник, 2022; Лондар, Мельник, Терещенко, 2022; Вища освіта в Україні, 2023; Вища освіта України, 2023; Оршанський, 2024; Сідлецький, Шандар, 2024; Дворянин, 2024; Галів, Волошин, 2025; Медвідь, Кадикало, 2025; Hordiichuk, 2022; Мукутиук, 2023; Budnyk, Sajdak-Burska, 2023; Budnyk, Delenko, Dmytryshchuk, Podanovska, Kuras, Fomin, 2023; Puyda, & Dvorianyn, 2024; Kohut, Shydelko, 2025). Цій же проблемі присвятили увагу і польські дослідники (Rebisz, Sikora, 2015; Pacewicz, Zacharuk, 2017; Ciupińska, 2022; Grabkowska, Pięta-Szawara, 2023). Різні аспекти впливу війни на культурно-освітні процеси в Україні аналізували М. Галів, В. Ільницький, М. Гранд, Р. Бурдяк, О. Свійонтик, О. Карпенко, П. Дворянин (Галів, Ільницький, 2023; Галів, Свійонтик, 2023;

Галів, Ільницький, Карпенко, 2024; Галів, Гранд, 2024; Галів, Карпенко, 2024; Галів, Гранд, Бойчин, 2024; Дворянин, Галів, 2025; Галів, Фролов, Онишак, 2025; Haliv, & Sviontyk, 2023) та інші.

Мета статті – розкрити та проаналізувати погляди польських науковців, експертів на стан української освіти в умовах сучасної російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. На початковому етапі російсько-української війни (2014–2016 рр.) польські науковці та експерти фіксували окремі аспекти впливу війни на систему освіти в Україні. Передусім відзначали значну увагу українських студентів до навчання у закладах вищої освіти закордоном. Так, у статті працівників Жешувського університету Славоміра Ренбіша та Ілони Сікори аналізувалися основні мотиви українських студентів, які обирали навчання у Польщі. Відзначимо, що їхнє дослідження було проведено на основі опитування українських студентів, які навчалися у польських ЗВО. Дослідники звернули увагу, що після 2014 р. одним із мотивів молодих людей, які замість українських обирали польські виші, стала безпекова ситуація в Україні. Хоча традиційно продовжували домінувати мотиви пов'язані з рівнем та якістю життя у Польщі, економічними факторами, високим рівнем освіти тощо (Rebisz, Sikora, 2015).

Різнобічний аналіз стану української освіти здійснили у 2017 р. Пьотр Пацевіч і Каміла Захарук, які побували в Україні і відвідали низку середніх шкіл. Дослідники вказали на значну кількість проблем у сфері освіти України: надмірна централізація, обмежена автономія шкіл та диспропорції в розвитку (особливо між міськими та сільськими районами), фінансові та матеріальні бар'єри тощо. Автори висловили сумнів, що швидкі реформи освіти будуть ефективно та послідовно впроваджені в тогочасному «кліматі національної полі-

тичної кризи та загрози незалежності держави від російської агресії». Проте неефективна система освіти, на думку зазначених авторів, є однією з ключових причин занепаду, що переслідує українське суспільство (Pacewicz, Zacharuk, 2017: 1).

Відзначимо, що П. Пацевіч і К. Захарук вдалися до певної історичної ретроспекції, проаналізувавши еволюцію освіти в Україні від 1991 р. Це дало їм змогу вказати на три обставини: 1) Українська держава має системну проблему, яка полягає у недовірі громадян до легітимних урядових структур. Водночас українське суспільство має багатий досвід самоорганізації. Протягом століть йому бракувало власної державної структури або вона була настільки несприятливою, що громадяни справлялися самостійно, створюючи густу мережу соціальних та родинних контактів; 2) Україна складається з регіонів з різним минулим та державністю. Страх перед децентралізацією та сепаратизмом досі був аргументом проти запровадження самоврядування в регіонах та на нижчих рівнях, відповідно до хибної логіки централістської держави. Такі побоювання залишаються, як і напруженість між регіонами. Це перешкоджає прийняттю програми, в якій адміністративна реформа та пов'язане з нею самоврядування шкіл мали б стати протиотрутою від проблем збереження територіальної цілісності України; 3) недавнє минуле України, яка відновила незалежність у 1991 році, створює значний тягар для її реформаторських зусиль. У той час як інші пострадянські країни (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, а також Болгарія та Румунія) після 1989 р. запровадили численні соціально-економічні реформи, в Україні переважала думка, що вона не повинна однозначно займати прозахідний курс і має підтримувати добрі відносини з Росією. Однак партнерство з Росією не принесло очікуваної модернізації української економіки, а «співпраця» із західними структурами відобразилася в еміграції громадян України (Pacewicz, Zacharuk, 2017: 2–3).

Згадані автори позитивно оцінили вплив Помаранчевої революції та Революції Гідності на розвиток української освіти. У першому випадку освіта стала більш відкритою, проте й надалі централізованою. Після «другого Майдану» почалося впровадження реформи місцевого самоврядування, що позитивно вплинуло й на освіту. Проте через «кризу основ демократичного ладу» та зовнішні загрози українська освіта стикається зі специфічними викликами: надзвичайно низькими зарплатами вчителів, поганою та занепадаючою інфраструктурою, трудовою міграцією батьків дітей,

демографічною кризою та швидким скороченням кількості учнів (Pacewicz, Zacharuk, 2017: 3–4).

Серед ключових проблем освіти в Україні польські дослідники відзначили: а) рекордно низька ефективністю фінансування системи освіти в Україні, якщо брати до уваги кількість учнів на одного вчителя. У загальних середніх школах це співвідношення становить лише 9,3, що вдвічі менше, ніж, наприклад, у Франції (19 учнів); б) якість освіти в сільській місцевості та малих містах суттєво різниться. Результати випускних іспитів показують, що успішність учнів у сільських школах значно нижча, ніж у містах, навіть з української мови та літератури. Найбільша нерівність спостерігалася у володінні англійською мовою: 56% проти 35%, переважно через низький рівень у сільській місцевості; в) наявність комп'ютерів у школах стрімко зростала (на 2017 р. 91% учнів мали до них доступ), але доступ до Інтернету набагато гірший, бо лише 69% шкіл були ним забезпечені; г) наявні порушення прав учнів. Загалом 92% батьків повідомили про порушення права на безкоштовну освіту. Безпека в школах також була оцінена як низька, 93% батьків помітили порушення (Pacewicz, Zacharuk, 2017: 8–11).

Науковці П. Пацевіч і К. Захарук позитивно оцінили реформи освіти в Україні 2014–2017 рр. Ключовим елементом реформи освіти вони вважали збільшення автономії шкіл, активізація груп, що діють навколо шкіл, та уточнення компетенцій органів, які контролюють навчальні заклади. Україні, на їхню думку, потрібне чітке законодавство, яке надасть школам більші та конкретніші повноваження. Водночас, спираючись на польський досвід, автори застерігали від акценту на іспитах між рівнями освіти, від впровадження надмірного індивідуалізму закладів освіти (Pacewicz, Zacharuk, 2017: 19).

Водночас вони рекомендували чітко описати цільову модель освіти та переконати вчителів прийняти її, потім визначити етапи реформи та розподілити зміни щонайменше на кілька років. Найважливішим, на їхню думку, є передача шкіл місцевим органам влади та підтримка цього процесу, що означає виділення фінансових ресурсів з одночасним заощадженням коштів. Реформа основної навчальної програми також має розпочатися швидко, що займе певний час, якщо вона має відповісти на виклики XXI століття та забезпечити розвиток усіх ключових компетенцій, що обговорюються в сучасній освіті. Тільки після стабілізації нової системи можна буде вжити заходів для зміни структури школи, не обов'язково повто-

рюючи польську модель та радикальне запровадження трьох окремих рівнів освіти. Можна було б почати принаймні з м'якої формули певної автономії в рамках дванадцятирічної школи, спираючись, наприклад, на фінську дев'ятирічну модель школи. Завданням реформаторів має бути використання сильних сторін української освіти, а саме її відносно високого рівня соціального капіталу, та поступове збільшення акценту на розвитку індивідуальних навичок, але таким чином, щоб уникнути пастки шкіл індивідуалізму та конкуренції (Pacewicz, Zacharuk, 2017: 20–21).

Особливу увагу польських інтелектуалів та експертів викликав Закон України "Про освіту", схвалений у вересні 2017 р. Одразу відзначимо, що Польща не висловила різкої реакції на цей закон, на відміну від Угорщини, Румунії та Росії. Експерти Центру східних студій Анжей Садецький, Томаш Пехал і Томаш Домборовський назвали цей закон «ударом по шкільній системі національних меншин» в Україні. Вони відзначили, що закон запроваджує суттєві зміни у функціонуванні шкіл національних меншин. Мови національних меншин можуть бути мовою навчання лише в окремих класах та виключно на початковому етапі освіти (у дитячому садку та 1–4 класах). Українська мова буде єдиною допустимою мовою навчання на етапах середньої школи та спеціалізованої освіти (5–12 класи), хоча існує положення, яке гарантує представникам національних меншин можливість вивчати свою мову під час позакласних занять. Закон не містить положень, які б дозволяли школам національних меншин продовжувати роботу; він лише передбачає діяльність класів національних меншин. Повні права на отримання освіти рідною мовою матимуть лише представники «корінних народів України» (кримські татари, караїми та гагаузи) (Sadecki, Piechal, Dąborowski, 2017).

Окресливши зміст претензій Угорщини, Румунії та Росії, експерти зауважили, що в Україні переважає почуття задоволення від нового закону. Він розглядається як успіх у процесі реформування та дерусифікації держави. Закон дійсно передбачає дуже суттєву зміну в системі освіти та її модернізацію, і може дозволити покращити рівень освіти в країні. На думку А. Садецького, Т. Пехала і Т. Домборовського, питання обмеження освіти мовами національних меншин в Україні применшується, розглядається як маргінальний фактор у коментарях, а на внутрішньополітичній арені порушується лише частиною кіл, що походять з колишньої Партії регіонів. Лише рішуча реакція Румунії та Угорщини зумовила більшу увагу до цього питання. Однак українська сторона негативно відреагувала на будь-яку критику

її дій, назвавши її істеричною та необґрунтованою (Sadecki, Piechal, Dąborowski, 2017).

Керівник відділу України, Білорусі і Молдаві Центру східних студій Войцех Кононьчук доволі виважено підійшов до оцінки українського закону про освіту. Він зауважив, що «питання освіти національних меншин в Україні стосується не лише кількості предметів, що викладаються мовами меншин, а й функціонування в середовищі, створеному школами меншин». Експерт пояснив, що це включає «додаткові заняття, збори, пов'язані з національними святами, бібліотеки, які також мають книги мовою даної меншини тощо. Оскільки цей закон не передбачає існування шкіл національних меншин, умови, в яких ці меншини функціонуватимуть в Україні, принципово змінюються» (Bober, 2017). З іншого боку, В. Кононьчук, відкинув заяви російських представників про те, що український закон про освіту становитиме акт «етноциду» проти російського населення в Україні. Це, на думку експерта, «є політичною заявою і не має нічого спільного з реальністю» (Bober, 2017).

Значно більше уваги польські дослідники приділили питанням освіти в Україні у роки повномасштабної війни. Їхні візії значною мірою формувалися під впливом українських учених, які публікували свої дослідження у польських наукових періодичних видання (Hordiichuk, 2022; Kohut, Shydelko, 2025) або ж розпочали науково-педагогічну діяльність у польських вишах.

Так, викладачка Поморської Вищої школи в Староградї Гданському Роксолана Швай у 2022 р. констатувала зусилля Міністерства освіти і науки України, яке в умовах повномасштабної агресії Росії продовжувало реалізовувати державну політику в галузі освіти, забезпечуючи доступність та безперервність освітнього процесу та прагнучи залучити до освітнього процесу всіх українських дітей, незалежно від їхнього місцезнаходження. Дослідниця наголосила на тому, що українські освітяни розробили нові організаційні моделі та форми навчання, використовували всі можливості інформаційних технологій та електронних ресурсів, а необхідні дані забезпечували інформаційними освітніми системами. На її думку, пріоритетним освітнім напрямком стало навчання мисленню (логічному, критичному, альтернативному, аналітичному та інноваційному) (Shvay, 2022).

Дослідник з Пьотрковської Академії Владімір Пасічник окреслив управлінські рішення на рівні українського уряду та Міністерства освіти і науки, які дали змогу у 2022 р. відновити навчальний процес в умовах війни. Заходи державних органів влади України щодо освітньої політики в перші

місяці надзвичайно складної ситуації, в якій країна опинилася внаслідок російського вторгнення, він оцінив як ефективні. Вони вміло поєднували директивний характер кризового менеджменту з гнучкістю, враховуючи регіональні, фінансові та соціальні аспекти окремих регіонів України. Ці дії характеризуються ретельним аналізом ситуації, передбачуваністю та послідовністю, що демонструє високий рівень компетентності та патріотичного ставлення. Значну підтримку надала допомога багатьох європейських країн, які гостинно прийняли українські сім'ї та допомогли школярам та молоді здобути освіту. Автор наголосив на тому, що Польща відіграла та продовжує відігравати унікальну роль у підтримці українських сімей, зокрема в освітньому контексті (Pasicznik, 2023: 315–316). Відзначимо, що автор активно використовував праці українських дослідників, підкреслив самовіддану роботу українських вчителів та викладачів.

Низка польських та українських дослідників у 2023 р. реалізовували проект «Вплив ситуації війни на освіту і поведінку учнів українського походження, які навчаються в Польщі та Україні». Особливу увагу учасники проекту присвятили діяльності керівників українських шкіл, яким доводилося приймати відповідальні рішення щодо організації навчання і формування безпечних умов освітнього процесу. Дослідження показали величезні зусилля, які докладали директори українських шкіл, оскільки навчальні заклади не були готові до роботи під час війни та прийняття дітей-переміщених осіб. У новій ситуації, зумовленій війною, школам бракувало розробленого алгоритму діяльності, координації та моделі навчання учнів. У контексті організації освітнього процесу в Україні важливим завданням директорів шкіл під час війни стало створення безпечного середовища для учнів у школі, включаючи забезпечення укриттів (які можуть захистити під час ракетних обстрілів) відповідно до необхідних стандартів (наявність місць, туалетів, води, місць для заряджання смартфонів тощо) (Nazaruk, Budnyk, Ruszkowska, Tkachuk, Sokołowska, Dąbrowska, 2024: 195–196).

У воєнний час значним викликом стали постійні сигнали повітряної тривоги, тож керівники освітніх установ повинні були враховувати низку важливих аспектів: безпека учнів та персоналу (розробка планів евакуації, організація укриттів та інструктаж вчителів та учнів щодо дій у надзвичайних ситуаціях); продовження освітнього процесу, незважаючи на військову ситуацію, шляхом використання альтернативних методів навчання, таких як дистанційне навчання або організація

занять у безпечних місцях, планування синхронного та асинхронного навчання тощо; забезпечення ефективного інформування громади, батьків та учнів про способи забезпечення безпеки та зміни у розкладі занять; організація психологічної підтримки для подолання стресових ситуацій та травматизму для всіх учасників освітньої взаємодії; співпраця з місцевими органами влади та службами безпеки для розробки спільних дій та стратегій захисту (Nazaruk, Budnyk, Ruszkowska, Tkachuk, Sokołowska, Dąbrowska, 2024: 196). Відзначимо, що результати цього дослідження характеризували й дослідниці із Академії Бяльської ім. Івана Павла II Йоанна Вашчук, Станіслава Катажина Назарук, Пауліна Кісель, Ада Шаржинська, проаналізувавши загалом педагогічний дискурс про стан освіти в Україні в умовах війни (Waszczuk, Nazaruk, Kisiel, Szarzyńska, 2024).

У вересні 2025 р. на польських інтернет-ресурсах з'явилися публікації про стан освіти в Україні. Журналіст Анжей Відера, посилаючись на слова українських урядовців, зазначив, що кількість учнів, які навчаються дистанційно, за рік зменшилася на понад 100 000. За оцінками, приблизно 10% дітей навчаються дистанційно або у змішаному форматі, головним чином через перебування за кордоном або на тимчасово окупованих територіях. В Україні працює приблизно 12 000 шкіл, більшість з яких пропонують традиційні класи, деякі у змішаному форматі, і приблизно 1500 у повністю дистанційному форматі. Особливо велика кількість учнів продовжує дистанційне навчання у постраждалих від війни регіонах, таких як Харків, Донецьк, Луганськ, Херсон та Запоріжжя. Підтримка шкіл забезпечується шляхом переміщення 56 з них по всій Україні, що дає змогу дітям залишатися частиною своєї шкільної громади. Водночас уряд планує підвищити безпеку шкіл, будуючи нові укриття; До кінця 2026 р. буде побудовано 203 такі заклади, а також наразі працює 221 підземна школа. Деякі з яких будуть введені в експлуатацію цього року, що дозволить понад 100 000 дітей повернутися до школи (Widera, 2025).

Водночас А. Відера звернув увагу на проблему мілітаризації освіти на тимчасово окупованих територіях України. Зіславшись на повідомлення тамтешніх окупаційних властей, зауважив, що «дівчата та хлопці готуються до війни», а домінуючою частиною навчальної програми є «козачтвознавство». Школи на окупованих Росією територіях є інструментом індоктринації – учнів заохочують підписувати контракти з російською армією в обмін на соціальні виплати, а підруч-

ники та словники пропагують концепції, пов'язані з російськими традиціями та ідеологіями. Дітей також відвозять до військових таборів у Росії, де їх з раннього віку навчають військовим бойовим діям (Widera, 2025).

Подібно й журналіст Микита Трачук вказав на появу і поширення підземних шкіл. Водночас підкреслив такі особливості трансформації освітнього процесу, як гнучкість, інновації та адаптація. За його словами, у відповідь на виклики війни українська система освіти продемонструвала надзвичайну гнучкість, швидку адаптацію та впровадження інноваційних рішень. Одним з її найбільших та найважливіших досягнень став швидкий перехід на дистанційне навчання. Цього було досягнуто завдяки широкому використанню онлайн-платформ, таких як Google Classroom, Zoom та Microsoft Teams, а також запуску «Всеукраїнської онлайн-школи», яка надала учням по всій країні доступ до високоякісних відеоуроків. Дистанційне навчання стало рятівним колом, що дозволило продовжувати освіту навіть тоді, коли очне навчання було неможливим через бойові дії чи евакуацію. Онлайн-навчання також має значні переваги для психічної стабільності, оскільки діти можуть навчатися вдома в безпечному середовищі – без постійного страху за своє життя. Цей варіант допомагає зменшити стрес та підтримувати зосередженість на навчанні, незважаючи на складні умови (Traczuk, 2025).

В умовах постійної загрози, особливо у прифронтових містах, таких як Харків, з'явилася унікальна та важлива інновація – підпільні школи. Це не просто укриття, а повноцінні навчальні заклади, які дозволяють повернутися до очного навчання, гарантуючи фізичну безпеку учнів. Станом на вересень 2025 року в Харкові відкрилося сім підпільних шкіл, які доповнюють класи, організовані на станціях метро. Одна з таких шкіл, відкрита в Шевченківському районі, розрахована на 1000 учнів та може похвалитися найвищим

рівнем безпеки. Ці заклади повністю адаптовані до інклюзивної освіти та оснащені сучасним обладнанням, включаючи комп'ютерні класи, які були надані завдяки підтримці Харківського ІТ-кластеру. Інтерес до цих шкіл величезний, що демонструє критичну потребу в безпечному середовищі очного навчання. Фінансування будівництва, яке спочатку здійснювалося виключно з міського бюджету, тепер підтримується міжнародними партнерами та державними грантами. Цей досвід демонструє, як криза може стимулювати інженерні та соціальні інновації, які стають моделями для забезпечення освітніх можливостей в умовах, що раніше здавалися неможливими (Traczuk, 2025).

Висновки. Отже, можна виділити два періоди зростання уваги польських науковців до питань розбудови освіти в Україні. Перший період (2014–2021) – характеризувався аналізом перших освітніх реформ в Україні на початку ХХІ ст., аналізом українського освітнього законодавства, критичними оцінками Закону України «Про освіту» 2017 р. У цей час найбільш фаховий і різнобічний аналіз української освіти здійснили Пьотр Пацевіч і Каміла Захарук. Водночас слід відзначити, що польські експерти критично, але помірковано поставилися до мовних норм, прописаних Законом України «Про освіту» 2017 р. Другий період (2022–2025) – відзначається появою досліджень польських науковців, які аналізують проблему навчання українців у Польщі, а також численні виклики, що постали перед українською освітою в умовах повномасштабної війни. Слід відзначити, що при цьому польські дослідники доволі часто спираються на публікації українських вчених, експертів і журналістів, а також використовують офіційні матеріали Міністерства освіти і науки України. Оцінки та аналіз польських експертів характеризують логічністю, послідовністю, зваженою критикою і чітким розумінням масштабності проблем перед системою освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка. 94 с.
2. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка. 172 с.
3. Галів М., Ільницький В. Характер сучасної російсько-української війни (2014–2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія*. 2023. Вип. 13/55. С. 47–73. DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164
4. Галів М., Гранд М., Бойчин Р. Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 72(1). С. 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7
5. Галів М., Волошин О. Реформування початкової військової підготовки молоді України в умовах повномасштабної російсько-української війни: медійний дискурс (2022–2025). *Початкова загальновійськова підготовка як чин-*

ник національної безпеки: історичний досвід, уроки для України. Том I. Дрогобич–Львів–Переяслав–Ужгород–Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 28–34.

6. Галів М., Бурдяк Р. Путін і Гітлер: порівняльні конструкції в українському медійному дискурсі (2014 – 2025). *Axis Europae*. 2025. Вип. 6. С. 108–130. DOI: 10.69550/3041-1467.6.326256

7. Галів М., Гранд М. «Русский мир» проти України: коротка деконструкція новітньої російської геополітичної доктрини. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*. 2024. Спецвипуск. С. 172–177. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.16

8. Галів М., Ільницький В., Карпенко О. Проблематика геноциду Росії щодо українців в українських засобах масової інформації (2022–2024). *Новітня доба*. 2024. Вип. 12. С. 75–96. DOI: 10.33402/nd.2024-12-75-96

9. Галів М., Карпенко О. Викрадення українських дітей російськими окупантами (2022–2024): за матеріалами вітчизняних мас-медіа. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*. 2024. Спецвипуск. С. 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5

10. Галів М., Свійонтик О. Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*. 2023. № 3(211). С. 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194

11. Галів М., Свійонтик О. Національно-патріотичне виховання старшокласників в Україні у роки російсько-української війни (2014–2024): правові засади. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки*. Том III. Київ–Дрогобич–Львів–Переяслав–Ужгород–Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 110–115.

12. Галів М., Фролов М., Онищак В. Початкова загальношкільська підготовка в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): нормативно-правове забезпечення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 86(1). С. 29–40.

13. Дворянин П. Професійна освіта в мас-медійному дискурсі України (2014–2022): проблематика, особливості, візії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77(1). С. 48–56.

14. Дворянин П., Галів М. Напрями діяльності українських волонтерів в умовах російсько-української війни: вітчизняний медійний дискурс (2014–2022). *Вісник гуманітарних наук*. 2025. Вип. 8. С. 1–28. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15788374>

15. Лондар С. Л., Мельник С. В. Терещенко Г. М. Виклики в освітній галузі у період воєнного стану в Україні: необхідність перебудови інформаційного забезпечення. *Освітня аналітика України*. 2022. Вип. 2 (18). С. 5–19. DOI: 10.32987/2617-8532-2022-2-5-22.

16. Медвідь О., Кадикало А. Соціальна політика польського уряду щодо переселенців з України в період повномасштабного російського вторгнення (2022–2024). *Axis Europae*. 2025. Вип. 7. С. 195–203. DOI: 10.69550/3041-1467.7.333204

17. Мельник М. Ю. Освіта в умовах воєнного стану: результати опитування. *Вісник НАПН України*. 2022. Вип. 4(1). С. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.37472/v>.

18. Оршанський Л., Нищак І., Матвісів Я., Юрків М. Вища освіта України в умовах воєнного стану: виклики та шляхи подолання. *Молодь і ринок*. 2024. № 1(221). С. 29–35.

19. Пузіков, Д. О. Чинники впливу на проектування змісту повної загальної середньої освіти та прогностичні сценарії його розвитку в умовах війни. *Український педагогічний журнал*. 2022. Вип. 2. С. 67–69.

20. Сідлецький С., Шандар А. Вища освіта в Україні в умовах воєнного стану: виклики та пріоритети. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 64. С. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-151>

21. Шевчук Г. Й. Українська освіта в умовах викликів воєнного часу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 51. С. 745–749. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-114>.

22. Bober S. W. Konończuk: ukraińska ustawa oświatowa nie przewiduje szkół mniejszości narodowych. 2017. URL: https://dzieje.pl/edukacja/w-kononczuk-ukrainska-ustawa-oswiatowa-nie-przewiduje-szkol-mniejszosci-narodowych?utm_source=chatgpt.com

23. Budnyk O., Delenko V., Dmytryshchuk N., Podanovska H., Kuras V., Fomin K. The Teaching Approach for Ukrainian Children Affected by War: Addressing Challenges in the 21st Century. *Revista Brasileira De Educação Do Campo*. 2023. Issue 8. Article e17332. DOI: 10.20873/uft.rbec.e17332ABNT.

24. Budnyk O., Sajdak-Burska A. Pedagogical Support for Ukrainian War-Affected Children: Future Teachers' Readiness to Work in Crisis. Comparative Analysis of Research Results in Ukraine and Poland. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2023. Вип. 10(3). С. 16–31. DOI: 10.15330/jpnu.10.3.16-31.

25. Ciupińska B. Uczniowie uchodźcy wojenni z Ukrainy w polskim systemie edukacji w percepcji nauczycieli. *HUMANITAS Pedagogika i Psychologia*. 2022. № 1(25). S. 155–169. DOI: 10.5604/01.3001.0016.0789.

26. Grabkowska S., Pięta-Szawara A. Wsparcie Polski na rzecz uchodźców z Ukrainy w obliczu wojny w 2022 r. Wybrane aspekty. *Journal of Modern Science*. 2023. № 50(1). S. 381–396. URL: <https://www.jomswsge.com/Wsparcie-Polski-na-rzecz-uchodzcow-z-Ukrainy-w-obliczuwojny-w-2022-r-wybrane-aspekty,161538,0,1.html>

27. Haliv M., & Sviyontyk O. Ukrainian historians on “historiographic front” of the Russian-Ukrainian war. *Skhidnoevropejskij Istorychnyj Visnyk – East European Historical Bulletin*. 2023. Issue 28. P. 263–269. DOI: 10.24919/2519-058X.28.287563 [in English].

28. Hordiichuk O. Szkolnictwo wyższe w Ukrainie w czasie wojny: zmiana roli i funkcji wykładowców. *Rocznik Pedagogiczny*. 2022. № 45. S. 7–22. DOI: <https://doi.org/10.14746/rp.2022.45.1>

29. Kohut S., Shydelko A. Szkolnictwo wyższe w Ukrainie w stanie wojennym. Jak zachować talenty i sprzyjać ich powrotowi? *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. 2025. № 2. S. 64–75.

30. Ma X., Gryshova I., Koshkaldal I., Suska A., Gryshova R., Riasnianska A., Tupchii O. Necessity of Post-War Renewal of University Teachers' Potential in Terms of Sustainable Development in Ukraine. *Sustainability*. 2022. Issue 14(19). P. 1–19. DOI: 10.3390/su141912598.

years of the Russian-Ukrainian war (2014–2024): legal principles]. *Nauka i osvita Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia v konteksti natsionalnoi bezpeky*. Tom III, (s. 110–115). Kyiv–Drohobych–Lviv–Pereiaslav–Uzhhorod–Zaporizhzhia: Vydavnychiy dim «Helvetyka». [in Ukrainian]

12. Haliv, M., Frolov, M., & Onyshchak, V. (2025) Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka v Ukraini (kinets XX – pochatok XXI st.): normatyvno-pravove zabezpechennia [Initial combined military training in Ukraine (late 20th – early 21st centuries): regulatory and legal support]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 86 (1). 29–40. [in Ukrainian]

13. Dvorianyn, P. (2024) Profesiina osvita v mas-mediinomu diskursi Ukrainy (2014–2022): problematyka, osoblyvosti, vizii [Professional education in the mass media discourse of Ukraine (2014–2022): problems, features, visions]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 77(1). 48–56. [in Ukrainian]

14. Dvorianyn, P., & Haliv, M. (2025) Napriamy diialnosti ukrainskykh volonteriv v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vitchyzniani mediinyi diskurs (2014–2022) [Direct activities of Ukrainian volunteers in the conditions of the Russian-Ukrainian conflict: foreign media discourse (2014–2022)]. *Visnyk humanitarnykh nauk*, 8. 1–28. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15788374> [in Ukrainian]

15. Londar, S. L., Melnyk, S. V., & Tereshchenko, H. M. (2022) Vykylyky v osvittii haluzi u period voiennoho stanu v Ukraini: neobkhidnist perebudovy infirmatsiinoho zabezpechennia [Challenges in the education sector during the period of martial law in Ukraine: the need for information security reconstruction]. *Osvitnia analityka Ukrainy*, 2 (18). 5–19. DOI: 10.32987/2617-8532-2022-2-5-22. [in Ukrainian]

16. Medvid, O., & Kadykalo, A. (2025) Sotsialna polityka polskoho uriadu shchodo pereselentsiv z Ukrainy v period povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnenia (2022–2024) [The social policy of the Polish government towards migrants from Ukraine during the period of the full-scale Russian invasion (2022–2024)]. *Axis Europae*, 7. 195–203. DOI: 10.69550/3041-1467.7.333204 [in Ukrainian]

17. Melnyk, M. Yu. (2022). Osvita v umovakh voiennoho stanu: rezultaty opytuvannia [Education under martial law: survey results.]. *Visnyk NAPN Ukrainy*, 4(1). 1–8. DOI: <https://doi.org/10.37472/v>. [in Ukrainian]

18. Orshanskyi, L., Nyshchak, I., Matvisiv, Ya., & Yurkiv, M. (2024) Vyshcha osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: vyklyky ta shliakhy podolannia [Higher education of Ukraine under martial law: challenges and ways to overcome them]. *Molod i rynek*, 1(221). 29–35. [in Ukrainian]

19. Puzikov, D. O. (2022) Chynnyky vplyvu na proektuvannia zmistu povnoi zahalnoi serednoi osvity ta prohnozni stsennarii yoho rozvytku v umovakh viiny [Factors influencing the design of the content of complete general secondary education and forecast scenarios for its development under war conditions]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 2. 67–69. [in Ukrainian]

20. Sidletskyi, S., & Shandar, A. (2024) Vyshcha osvita v Ukraini v umovakh voiennoho stanu: vyklyky ta priorytety [Higher education in Ukraine under martial law: challenges and priorities]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (64). 1–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-151> [in Ukrainian]

21. Shevchuk, H. Y. (2022) Ukrainska osvita v umovakh vyklykiv voiennoho chasy [Ukrainian education in the context of wartime challenges. Pedagogy]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 51. 745–749. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-114>. [in Ukrainian]

22. Bober, S. (2017) W. Konończuk: ukraińska ustawa oświatowa nie przewiduje szkół mniejszości narodowych [W. Konończuk: Ukrainian education law does not provide for schools for national minorities]. URL: https://dzieje.pl/edukacja/w-kononczuk-ukrainska-ustawa-oswiatowa-nie-przewiduje-szkol-mniejszosci-narodowych?utm_source=chatgpt.com [in Polish]

23. Budnyk, O., Delenko, V., Dmytryshchuk, N., Podanovska, H., Kuras, V., & Fomin, K. (2023) The Teaching Approach for Ukrainian Children Affected by War: Addressing Challenges in the 21st Century. *Revista Brasileira De Educação Do Campo*, 8. Article e17332. DOI: 10.20873/uftrbec.e17332ABNT. [in English]

24. Budnyk, O., & Sajdak-Burska, A. (2023) Pedagogical Support for Ukrainian War-Affected Children: Future Teachers' Readiness to Work in Crisis. Comparative Analysis of Research Results in Ukraine and Poland. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, 10(3). 16–31. DOI: 10.15330/jpnu.10.3.16-31. [in English]

25. Ciupińska, B. (2022) Uczniowie uchodźcy wojenni z Ukrainy w polskim systemie edukacji w percepcji nauczycieli [War refugee students from Ukraine in the Polish education system in teachers' perceptions]. *HUMANITAS. Pedagogika i Psychologia*, 1(25), 155–169. DOI: 10.5604/01.3001.0016.0789. [in Polish]

26. Grabkowska, S., & Pięta-Szawara, A. (2023) Wsparcie Polski na rzecz uchodźców z Ukrainy w obliczu wojny w 2022 r. Wybrane aspekty [Poland's support for refugees from Ukraine in the face of war in 2022. Selected aspects]. *Journal of Modern Science*, 50(1). 381–396. URL: <https://www.jomswsge.com/Wsparcie-Polski-na-rzecz-uchodzcow-z-Ukrainy-w-obliczuwojny-w-2022-r-wybrane-aspekty,161538,0,1.html> [in Polish]

27. Haliv, M., & Sviontyk, O. (2023) Ukrainian historians on “historiographic front” of the Russian-Ukrainian war. *Skhidnoievropejskyi Istorychnyi Visnyk–East European Historical Bulletin*, 28. 263–269. DOI: 10.24919/2519-058X.28.287563 [in English]

28. Hordiichuk, O. (2022) Szkolnictwo wyższe w Ukrainie w czasie wojny: zmiana roli i funkcji wykładowców [Higher education in Ukraine during wartime: changing the role and functions of lecturers]. *Rocznik Pedagogiczny*, 45. 7–22. DOI: <https://doi.org/10.14746/rp.2022.45.1> [in Polish]

29. Kohut, S., & Shydelko, A. (2025) Szkolnictwo wyższe w Ukrainie w stanie wojennym. Jak zachować talenty i sprzyjać ich powrotowi? [Higher education in Ukraine during martial law. How to retain talents and promote their return?]. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 2. 64–75. [in Polish]

30. Ma, X., Gryshova, I., Koshkald, I., Suska, A., Gryshova, R., Riasnianska, A., & Tupchii, O. (2022) Necessity of Post-War Renewal of University Teachers' Potential in Terms of Sustainable Development in Ukraine. *Sustainability*, 14(19). 1–19. DOI: 10.3390/su141912598. [in English]

31. Mykytiuk, I. (2023) Rozwój edukacji włączającej (inkluzyjnej) w Ukrainie: perspektywy i wyzwania w czasie wojny [The development of inclusive education in Ukraine: prospects and challenges during wartime]. *Youth in Central and Eastern Europe*, 10(16). 71–75. URL: <https://ycee.up.krakow.pl/article/view/10469> [in Polish]
32. Nazaruk, S., Budnyk, O., Ruszkowska, M., Tkachuk, T., Sokołowska, B., & Dąbrowska, I. (2024) Wyzwania w zarządzaniu szkołami w czasie wojny. Badania polsko-ukraińskie [Challenges in school management during wartime. Polish-Ukrainian studies]. *Journal of Modern Science*, 58(4). 179–200. DOI: 10.13166/jms/192197. [in Polish]
33. Pacewicz, P., & Zacharuk, K. (2017) Reforma edukacji w Ukrainie. Szanse i zagrożenia [Education reform in Ukraine. Opportunities and threats]. URL: <https://www.szkolazklasa.org.pl/wp-content/uploads/2017/05/reforma-edukacji-w-ukrainie-szanse-i-zagrozenia.pdf> [in Polish]
34. Pasicznik, W. (2023) Organizacja edukacji szkolnej w Ukrainie w warunkach stanu wojennego (wybrane aspekty) [Organization of school education in Ukraine under martial law (selected aspects)]. *Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego*, 15. 303–318. [in Polish]
35. Puyda, R., & Dvorianyn, P. (2024) Higher education reform in Ukraine (2014 – 2022) in the reception of domestic social media. *Skhidnoievropejskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, (31). 203–217. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.31.306356> [in English]
36. Rębisz, S., & Sikora, I. (2015) The Main Motivations of Ukrainian Students Who Choose to Study in Poland. *Practice and Theory in Systems of Education*, 10(4). 385–396. [in English]
37. Sadecki, A., Piechal, T., & Dąborowski, T. (2017) Ukraine: a blow against the national minorities' school system. URL: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2017-09-27/ukraine-a-blow-against-national-minorities-school-system?utm_source=chatgpt.com [in English]
38. Shvay, R. (2022). Wybrane aspekty procesu edukacyjnego w warunkach wojennych na Ukrainie [Selected aspects of the educational process in wartime conditions in Ukraine]. *Youth in Central and Eastern Europe*, 9(14). 4–14. DOI: <https://doi.org/10.24917/ycee.9583> [in Polish]
39. Traczuk, M. (2025). Edukacja w Ukrainie w warunkach wojny: od kryzysu do perspektyw [Education in Ukraine during wartime conditions: from crisis to prospects]. URL: <https://ua.news/pl/ukraine/osvita-v-ukrayini-v-umovakh-viini-vid-krizi-do-perspektiv> [in Polish]
40. Waszczuk, J., Nazaruk, S. K., Kisiel, P., & Szarzyńska, A. (2024) Dyskurs pedagogiczny o pracy szkół w czasie wojny. Przypadek ukraiński [Pedagogical discourse on the work of schools during wartime. The Ukrainian case]. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 37 (3). 131–142. [in Polish]
41. Widera, A. (2025) Nowy rok szkolny na Ukrainie: edukacja w cieniu wojny [The new school year in Ukraine: education in the shadow of war]. URL: https://czaswschodni.pl/art/wiadomosci/nowy-rok-szkolny-na-ukrainie-edukacja-w-cieniu-wojny_8d399f88-0623-4313-a288-97ed6391e67f [in Polish]

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025